

ПСИХОЛОГІЧНА ПРИРОДА ЕСТЕТИЧНОЇ ПОТРЕБИ ОСОБИСТОСТІ

Філатова Л. М.,

Криворізький державний педагогічний університет

Анотація. В статті розглядається психологічна природа естетичної потреби, її змістовний (усвідомлюваний) і функціональний (неусвідомлюваний) рівні, пов'язані зі шляхами надходження естетичної інформації; розкриваються особливості психофізіологічного механізму (функціонального органа) потреби, на базі якого виникає установка до діяльності певного спрямування.

Ключові слова. естетична потреба, психофізіологічний механізм, функціональний орган, установка.

Аннотация. Филатова Л.Н. Психологическая природа эстетической потребности личности. В статье рассматривается психологическая природа эстетической потребности, ее содержательный (осознаваемый) и функциональный (неосознаваемый) уровни, связанные с путями поступления эстетической информации; раскрываются особенности психофизиологического механизма (функционального органа) потребности, на базе которого возникает установка к деятельности определенного направления.

Ключевые слова. эстетическая потребность, психофизиологический механизм, функциональный орган, установка.

Annotation. Felatova L.N. Psychological nature of aesthetically beautiful necessity of personality. Psychological nature of aesthetically beautiful necessity is examined in the article, its rich (realized) in content and functional (unrealized) even, related to the ways of receipt of aesthetically beautiful information; the features of психофизиологического механизма (functional organa) of necessity, which setting to activity of certain direction is on the base of, open up.

Key words: aesthetically beautiful necessity, психофизиологичний механізм, functional organ, setting.

Постановка проблеми. Сьогодення вимагає вирішення проблеми загальнонародного духовного виховання і формування духовно багаті особистості. Отже виникає необхідність дати відповідь на питання про причини індивідуального прагнення людини до культури, мистецтва як засобів духовного вдосконалення, що лежить в основі цього прагнення, що породжує естетичну потребу, яка її психологічна природа.

Аналіз досліджень та публікацій. Естетична потреба – одне з найважливіших естетико-психологічних явищ, безпосередньо пов'язаних як з проблемою особистості, так і з тим, що відноситься до естетичних форм життя і діяльності людей. Вона найбільш глибоко характеризує естетичну свідомість особистості. Саме в такому аспекті проблема естетичної потреби досить глибоко вивчена філософами (С. Аюпджанян, М. Афасіжев, Є. Волкова, М. Колесник, А. Семашко, Л. Сисоєва, Г. Тарасов, Л. Філіпеико та ін.) і психологами (І. Джидар'ян, П. Симонов, Д. Узнадзе, Ш. Чхартішвілі, Г. Шингаров та ін.).

Однак, на жаль, не завжди знання, вищі духовні цінності, які даються людині через систему інформації або шляхом спеціального навчання, стають її внутрішнім духовним надбанням, позитивно впливають на процес формування естетичної потреби особистості. Тому, на наш погляд, **основна мета** даної проблеми полягає у вивченні глибинного психологічного механізму функціонування естетичної потреби особистості.

Результати дослідження. В психологічній літературі існує класифікація потреб як біологічних, матеріальних, соціальних, духовних тощо. Нашому підходу до проблеми духовних потреб найбільше відповідає класифікація, яку зробив засновник грузинської психологічної школи Д. Узнадзе. Він розділив потреби на дві групи: субстанціональні та функціональні. До першої групи він відніс потреби у якому-небудь предметі або явищі. Задоволення таких потреб відбувається шляхом „споживання” необхідного людині предмета. До другої групи були віднесені потреби, спрямовані на здійснення активності або функціонування власного психофізіологічного організму [4, 29-30].

Подальше уточнення класифікації потреб зробив Ш. Чхартішвілі. Він підкреслив, що функціональні потреби (до яких вчений відніс також естетичні) „не можна задовольнити тільки результатами розумової або естетичної діяльності... Для їх задоволення необхідна сама науково-дослідницька та естетична творча активність” [5, 10]. Такий підхід до класифікації дає можливість більш точно розглянути психологічну природу і характер естетичної потреби особистості.

Естетична потреба має подвійну природу, яка характеризується наявністю в ній двох рівнів – змістовного і функціонального. Так, М. Афанасьєв відзначає, що „верхній, мотиваційний прошарок її охоплює рівень свідомості і ціннісних орієнтацій людини, а нижній – функціональні рівні людини від сфери її підсвідомості до фізичної організації в цілому. В естетичній потребі поєднуються духовні і функціональні потреби людини. Так як естетична потреба виникає з одного боку, як прагнення перебороти або вирішити людиною гносеологічні, етичні, ідеологічні проблеми, а з іншого – як

вираження необхідності в оптимальній для її організму функціональній діяльності, яка в силу об'єктивних умов у минулому була неможлива в самому житті" [1, 45].

Визначення в естетичній потребі двох рівнів – усвідомлюваного і неусвідомлюваного – дає можливість передбачити два шляхи функціонування естетичної інформації. Першим, який знаходиться на усвідомлюваному рівні, людина сприймає основний зміст інформації. Другий шлях є супутнім першому, він знаходиться на неусвідомлюваному, функціональному рівні. Спрямованість інформаційного процесу тут визначається через неусвідомлювані людиною психологічні та фізіологічні механізми. В психології і фізіології такі механізми носять назву „кільцевого рефлексу” (І. Павлов), „моделі майбутнього” (П. Анохін), „установки” (Д. Узнадзе).

Людина усвідомлює змістовний рівень естетичної потреби. Нижній, функціональний рівень її, як правило, не усвідомлюється. Обидва ці прошарки естетичної потреби діалектично взаємодіють, доповнюють один одного. В результаті такої взаємодії вони змінюються, а естетична потреба розвивається.

Розвиток естетичної потреби на усвідомлюваному рівні передбачає збагачення людини новими знаннями, розширення сфери її діяльності, а на нижньому рівні – зміни в психофізіологічній структурі, що пов'язана з індивідуальними, психологічними особливостями особистості, які мають суб'єктивний прояв. Цим можна пояснити нестандартність, індивідуальність естетичної потреби. Своєї вибірковості вона набуває завдяки тому, що утворюються певні індивідуальні моделі психіки.

Естетична інформація, яка сприймається людиною, не закріплюється в нейрофізіологічних механізмах, але вона здійснює вплив на моделювання психіки в цілому. О. Леонтьєв підкреслює, що „специфічні людські здібності і функції складаються в процесі оволодіння індивідом світом людських предметів і явищ і що їх матеріальний субстрат складає стійкі системи рефлексів, які формуються протягом життя” [2, 215].

Моделі психіки, або стійкі рефлекторні об'єднання, утворюються під впливом соціально значущої інформації. Вони існують самостійно і підкорюються фізіологічним і психологічним законам функціонування. Процеси формування таких моделей психіки або, як їх називає О. Леонт'єв, „функціональних органів” відбувається по-різному, але він виділяє особливості, які характерні „для всіх функціональних органів, які утворюються онтогенетично” [2, 215].

Перша особливість функціональних органів – це здатність їх у сформованому вигляді функціонувати як єдиний орган, що створює враження вияву цих процесів як вроджених здібностей. Друга особливість полягає у їхній стійкості. Сформувавшись, функціональні органи не руйнуються. Мозкові зв'язки, на основі яких вони утворюються, не згасають як умовні рефлекси. Третя особливість полягає у відмінності формування функціональних органів від простих ланцюгів рефлексів або динамічних стереотипів. „Зв'язки, що їх конституують, не просто калькують порядок зовнішніх подразників, але об'єднують самостійні рефлекторні процеси з їх рушійними ефектами в єдиний складнорефлекторний акт. Такі „складові” акти спочатку завжди мають розгорнуті зовнішньо-рушійні компоненти, які потім загальмовуються, а акт у цілому, змінюючи свою початкову структуру, все більше скорочується і автоматизується. В результаті цих послідовних трансформацій і виникає та стійка констеляція, яка функціонує як цілісний орган, як ніби вроджена здібність” [2, 216]. Четвертою особливістю є те, що функціональні органи можуть мати різну будову. Цим пояснюється величезна можливість компенсацій, яка спостерігається у розвитку специфічно людських функцій [2, 215-216].

На думку О. Леонт'єва, біологічна природа успадкованих властивостей не визначає психічних здібностей, людський „мозок містить в собі не ті, або інші специфічно людські здібності, а лише здатність до формування цих здібностей” [2, 216]. Однією з них є здатність людини естетично сприймати навколишній світ. Ця здібність зародилася і розвивалася протягом всієї історії людського

суспільства. У індивіда вона формується в процесі його соціалізації. Здібності людини залежать від біологічної природи його організму, але вирішальне значення у їх формуванні має світ речей, створених працею цілих поколінь людей. Естетична потреба не вроджена, а набута протягом життя якості особистості. Вона формується на психічному і нейрофізіологічному рівні як специфічна здібність до сприйняття естетичної інформації. Ця здібність оформлюється в такі нейродинамічні процеси і збудження, які виникають у мозку людини і перцептивних органах при сприйнятті мистецтва і відчуються нею як почуття задоволення, насолоди, натхнення [1, 46].

Отже, наше перше передбачення полягає у тому, що естетична потреба на психофізіологічному рівні також формується у вигляді функціонального органа, якому притаманні виділені О. Леонтьєвим особливості. Ці особливості здійснюють вплив на її усвідомлюваний рівень. Тому, на наш погляд, стійкість і цілісність, як єдиного органа, функціонального механізму уже на неусвідомлюваному рівні обумовлює „незгасимість” естетичної потреби. Усвідомлення людиною естетичної потреби як важливої духовної якості, підкріплене стійкістю її психофізіологічного механізму, пояснює питання – чому сформована потреба є однією зі стійких якостей особистості.

Друге передбачення: різні рівні сформованості естетичної потреби залежать від несформованості функціонального механізму, що не дає можливості людині адекватно сприймати художні твори і естетичні явища. А це, в свою чергу, залежить від кількості і якості сприйнятої інформації, яка вплинула на формування системи знань або змісту інформаційної системи естетичної потреби і обумовила здатність функціонального механізму реагувати на певний тип естетичної інформації. Одночасно, наявність сформованого функціонального механізму потреби ще не говорить про її високий рівень розвитку, для цього необхідно усвідомлювати її значення як особистісної якості.

Враження нашого світу не завжди усвідомлюються людиною, але на перебудову її психіки вони впливають. Так, під впливом естетичної інформації

естетична потреба може певним чином формуватися на психофізіологічному рівні і тому не завжди усвідомлюватись людиною. Інформація в індивідуальній свідомості перетворюється у внутрішній набуток особистості. Вона стає елементом її психіки. Процес же засвоєння інформації протікає на основі таких механізмів психічної діяльності, які склалися індивідуально. Такі індивідуальні механізми складаються і на функціональному рівні естетичної потреби, чим і зумовлюють особливості її прояву.

Отже, наявність двох рівнів в естетичній потребі обумовлює два шляхи сприйняття естетичної інформації. Її основний зміст сприймається на усвідомлюваному рівні, на якому формується система знань, понять, ціннісних орієнтацій людини. Прояв же неусвідомлюваних моментів в процесі формування естетичної потреби можна пояснити теорією установки. Діяльність з позицій цієї теорії уявляється як процес, діалектична взаємодія акта об'єктивації і установки, змістовного або усвідомлюваного і неусвідомлюваного або функціонального моментів свідомості.

А.Прангшвілі дає таку характеристику феномена установки: "...Установку слід трактувати як модус цілісного суб'єкта (особистості) в кожний конкретний момент його діяльності... - модус, який уявляє собою вищий рівень організації "людських сил"..., що ніби фокусує всі внутрішні динамічні відношення, які опосередковують в індивіді психологічний ефект стимульних впливів на нього, і на базі якого виникає діяльність з певним спрямуванням..." [3, 21].

Функціонування естетичної потреби на двох рівнях, утворення її неусвідомлюваної людиною психофізіологічної моделі, яка може керувати її поведінкою, допомагає пояснити факт появи неусвідомлюваної установки. Так, виявляючи готовність до активності у певному напрямку, людина не завжди усвідомлює і може пояснити причину виникнення інтересу до мистецтва.

Висновки. Таким чином, естетична інформація, збуджуючи нейродинамічні структури мозку, викликає відповідну активність людини. Визнання психологами важливості рівня неусвідомлюваної активності має велике значення для педагогічної теорії та практики, тому що на неусвідомлюваному рівні можуть відбуватися важливі інформаційно-

перепрограмуючі процеси, які суттєво впливають на процес формування естетичної потреби особистості.

Перспективи дослідження полягають, на нашу думку, у виявленні особливостей взаємодії у функціонуванні двох рівнів естетичної потреби у залежності від кількості і якості сприйнятої людиною естетичної інформації. А це, в свою чергу, дасть можливість вирішувати практичні завдання щодо формування духовно багатой особистості.

Література

1. Афанасьев М.Н. Психобиологические основы эстетической потребности. – Искусство. - 1973.-№ 7.– С. 45-46.
2. Леонтьев А.Н. Проблемы развития психики. – М.: Изд-во Моск.ун-та, 1981. – 584 с.
3. Прагмативни А.С. Исследования по психологии установки. – Тбилиси: Мецниереба, 1967. – 225с.
4. Узнадзе Д.Н. Экспериментальные основы психологии установки.–Тбилиси: Изд-во АН Груз. ССР, 1961.– 210 с.
5. Чхартишвили Ш.Н. Роль и место социогенных потребностей в учебно-воспитательной деятельности // Некоторые вопросы психологии и педагогики социогенных потребностей. – Тбилиси: Мецниереба, 1974. – С. 74-91.

МЕТОДИЧНА СПРЯМОВАНІСТЬ ІНСТРУМЕНТАЛЬНО-ВИКОНАВСЬКОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ МУЗИКИ

Цюлюпа Н. Л.,

Інститут мистецтв НПУ імені М.П.Драгоманова

Анотація. У статті розкриті особливості методичної підготовки студентів в курсі «Методика навчання гри на фортепіано», визначені цілі форми знань та вмій, які сприяють пізнанню, осмисленню та створенню музичних образів, а також їхньому адекватному відображенню у виконавському процесі.

Ключові слова: вчитель музики, гуманізація освіти, методологічна культура.

Аннотация. Цюлюпа Н.Л. Методическая направленность инструментально-исполнительской подготовки будущего учителя музыки. В статье раскрыты особенности методической подготовки студентов в курсе "Методика обучения игре на фортепиано", определены пути формирования знаний и умений, которые способствуют познанию, осмыслению и созданию музыкальных образов, а также их адекватному отражению в исполнительском процессе.

Ключевые слова: учитель музыки, гуманизация образования, методологическая культура.

Annotation. Tsyulyupa N. L. Methodical direction of instrumental and performance preparation of a future music teacher. In clause the feature methodical preparation of the students in a rate "Technique of training to game on a piano" are opened, the ways of formation of knowledge and skills are determined which promote knowledge, and creation of musical images, and also their adequate reflection.

Key words: music teacher, humanization of education, methodological culture

Постановка проблеми. Перехід на ступеневу систему підготовки фахівців у галузі вищої музично-педагогічної освіти потребує суттєвих змін у